

คิดถึง ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล

“ในเขตเมืองของไทยปัจจุบันนี้ ได้เกิดลัทธิพิธีใหม่ขึ้นโดยมีองค์แห่งการนับถือบูชาอยู่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว... ทว่ากล่าวด้วยว่าลึกลงไปกว่ารูปแบบภายนอกที่มีลักษณะเปิดกว้าง, เป็นอิสระ และเป็นของมวลชนแล้ว พิธีกรรมถวายบังคมของลัทธิพิธียังสัมพันธ์กับพิธีกรรมของประชาชนด้วย การถวายดอกไม้และรูปเป็นพิธีกรรมที่ประชาชนใช้ในพุทธศานามานานแล้ว ส่วนการจุดธูปบอกกล่าวผีสงเทวดาก็เป็นประเพณีปฏิบัติเก่าแก่ที่อยู่กับประชาชนมานานแล้วเช่นกัน” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536 ค: 78)

“อย่าพลาดโอกาสอันสำคัญนี้ วัดมณฑลเทิดพระเกียรติ ร.5 มหาราช...พิธีมงคลอภิเษกวัดมณฑลนับเป็นพิธีที่สมบูรณ์แบบ ทั้งพิธีทางพุทธและพราหมณ์สำหรับพระเกจิอาจารย์ชื่อดังที่ได้อาราธนาให้มาร่วมอธิษฐานจิตปลุกเสกก็มีอยู่มากมาย อาทิ หลวงพ่อแพ วัดพิกุลทอง, หลวงพ่อเป็น วัดบางพระ, หลวงพ่อคุณ วัดบ้านไร่... ฯลฯ” (โฆษณาของวัดหัวลำโพง กรุงเทพมหานคร, หนังสือพิมพ์เดลินิวส์, 11 มกราคม 2537)

บทความนี้ต้องการเสนอความเห็นบางประการต่อทัศนะของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในงานเขียนเชิงมานุษยวิทยา เรื่อง ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ซึ่งมีชื่อรองด้วยว่า เพื่อ ประชาธิปไตย ของ ประชาชน และเนื่องจากผมไม่สามารถเสนอทบทวนงานอันเต็มไปด้วย ลีลา ขึ้นนี้ได้อย่างครบถ้วนทุกแง่มุมในที่นี้ จึงใคร่เชิญชวนให้อ่านเพื่อจะได้ภาพพจน์ครบถ้วน

1. ลัทธิพิธีเพื่อรัฐในจินตนาการ

จากปรากฏการณ์ที่มีผู้คนจำนวนมากไปร่วมชุมนุมกันที่ลานพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งมีได้มีการนัดหมายเป็นพิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำคืนของทุกวันอังคาร พร้อมทั้งนำส้มสุกกล้วยไม้ เหล้ายามาตั้งโต๊ะหมู่บูชาเพื่อถวายสักการะ “เสด็จพ่อ” ท่ามกลางกลิ่นควันธูปบอวลจากรูปเทียน และความนิยมเหรียญซึ่งแสดงสัญลักษณ์ของพระองค์

* บทความปริทัศน์อันเนื่องมาจากข้อเขียนของ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5”, ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 14 ฉบับที่ 10 สิงหาคม 2536, น. 76-98.

ตลอดจนการบูชาพระบรมฉายาลักษณ์ที่มักมีติดกันไว้ตามบ้านและสถานประกอบการต่างๆ - ปรากฏการณ์เช่นนี้ย่อมมีส่วนดึงดูดให้นักคิดเช่น อาจารย์นิธิสนใจศึกษาในฐานะที่เป็น “ลัทธิพิธี” (CULT) ซึ่งท่านถือว่าเป็น “ลัทธิพิธีแรกที่เริ่มปรากฏมาในประเทศไทยยุคใหม่”

อย่างไรก็ตาม อาจารย์นิธิสนใจเรื่องนี้ในฐานะที่เป็น *ปรากฏการณ์ทางสังคม* โดยมุ่งหวังจะเข้าใจรากฐานทางสังคม-วัฒนธรรมที่ก่อปรากฏการณ์นี้ขึ้นมาในปัจจุบัน ภาพของเมืองไทยยุคใหม่ที่อาจารย์นิธิวาดไว้คร่าวๆ ประกอบความเข้าใจของผู้อ่านก็คือ เป็นประเทศที่ “กำลังก้าวไปสู่ประเทศที่จะเป็นเกษตรกรรมน้อยลง, มีคนเข้ามาอยู่ในเขตเมืองมากขึ้น จนจะกลายเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งย่อมหมายความว่า จะเป็นประเทศชนบทน้อยลงด้วย นอกจากนี้ ก็จะเป็นประเทศที่ได้พัฒนาสำนึกของความเป็นชาติได้ อย่างกว้างขวางลึกซึ้งขึ้นมาก ทั้งโดยผ่านตลาดที่กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, การสื่อสารคมนาคมที่ทำให้การตัดสินใจของกรุงเทพฯ มีผลกระทบต่อทุกส่วนของประเทศอย่างแท้จริงมากขึ้น” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536 ค: 98)

จากภาพของสังคมดังกล่าว ทำให้คาดการณ์ได้ถึงสภาพชีวิตและทัศนคติของชาวเมือง อาจารย์นิธิตั้งข้อสันนิษฐานในเรื่องนี้ว่า ชาวเมืองที่ได้รับการศึกษา ในแบบ พอสมควรหรือคุ้นเคยกับข่าวสารข้อมูลที่รัฐส่งผ่านมาทางทีวี, วิทยุ และสื่ออื่นๆ ทำให้คนเหล่านี้มีทัศนคติและความสัมพันธ์ต่อรัฐไทยในลักษณะที่มีสำนึกถึงความเป็นพลเมืองของตนมากกว่าคนในชนบท, มีความผูกพันแนบแน่นต่อรัฐ อนาคตของตนขึ้น

อยู่กับชะตากรรมของประเทศไทยอย่างเต็มที่ เนื่องจากเหตุผลสำคัญอย่างน้อยสองประการคือ ในระยะกว่าทศวรรษที่ผ่านมา รัฐได้เข้ามาเกี่ยวข้องและสร้างกรอบในการดำเนินธุรกิจของปัจเจกชนมากขึ้น และรัฐไทยยังมีระบบราชการเป็นใหญ่ โดยไม่มีใครสามารถควบคุมได้อย่างจริงจัง แม้แต่พรรคการเมืองหรือรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง ตามนัยนี้ชาวเมืองจึงต้องสัมพันธ์กับรัฐราชการอย่างใกล้ชิด และหลีกเลี่ยงไม่ได้

แต่พวกเขาก็ต้องประสบปัญหาสำคัญ ในแง่หนึ่งเกี่ยวกับรัฐโดยตรง ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวางในระยะหลังนี้ ทำให้ปัจเจกชนต้องการกรอบระเบียบของรัฐอันใหม่ที่ *คาดได้* และควบคุมได้ ในระดับหนึ่ง แต่รัฐไทยกลับไม่พัฒนาในแนวทางนี้ รัฐให้การสนับสนุนนักธุรกิจระดับกลางและระดับเล็กน้อยมาก ทั้งการแข่งขันในตลาดภายในและภายนอกประเทศ นอกจากนี้ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนก็เป็นปัญหายุ่งยากด้วย รัฐที่ด้อยประสิทธิภาพทำให้ผู้คนที่เกี่ยวข้องจำต้อง *เสี่ยง* ทั้งในการดำรงอยู่และการประกอบธุรกิจ เรื่องราวกลับแย่ลงไปอีก เมื่อในอีกแง่หนึ่งนั้น พลเมืองชาวเมืองเหล่านี้กลับไม่พบหนทางที่จะเข้าถึงรัฐ มีแต่ธุรกิจขนาดใหญ่เพียงไม่กี่รายที่สามารถเข้าถึงและได้ *โอกาส* สำหรับดำเนินงาน ส่วนธุรกิจระดับรองๆ ลงมา ต้องดำเนินการ *เสี่ยง* เอาเอง และนี่คือที่มาของมิติทางสังคมของลัทธิพิธี ร.5: “รัฐเป็นสิ่งที่พวกเขาและคนอื่นๆ เข้าถึงไม่ได้ นอกจากเข้าถึงโดยผ่านพิธีกรรม ลัทธิพิธี ร.5 จะอำนวยความสะดวกที่ทำให้พวกเขาเข้าถึงรัฐในจินตนาการได้อย่างใกล้ชิด และเขาจะได้พบรัฐที่มีประสิทธิภาพ,

ที่ชาญฉลาด, และที่เปี่ยมด้วยการถนอมภาพ อย่างที่ไม่มีความได้พบในชีวิตจริงของเขา" (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536 ค: 98)

ขอให้พิจารณาข้อสรุปนั้นๆ ของอาจารย์นิธิอีกครั้ง : “บรรดาบุคคลที่นับถือบูชา ร.5 ในลัทธิพิธีนี้ จะว่าไปก็เป็น พลเมือง ของชาติไทยยิ่งกว่าคนกลุ่มใด, เป็นผลผลิตของการศึกษาที่ชาติไทยจัดขึ้น, มีชีวิตพัวพันอยู่กับ ตลาด (ทั้งทางการพาณิชย์, การคลัง, การเมือง และวัฒนธรรม) ของชาติโดยแท้ คนเหล่านี้มีจินตนาการที่ชัดเจนกว่าคนกลุ่มอื่นใดว่า อนาคตของตนต้องเกี่ยวพันอยู่กับอนาคตของชุมชนที่เรียกว่าชาตินี้อย่างแยกออกไม่ได้...” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536 ค: 97) ในสายตาของพวกเขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็น วีรบุรุษ ของชาติ ซึ่งวางรากฐานแก่รัฐไทยสมัยใหม่, ทรงพระปรีชาสามารถในทุกๆ ด้าน และทรงเมตตาการุณย์ต่อพลสกนิกรเป็นอย่างยิ่ง พระองค์จึงเป็นสัญลักษณ์ของรัฐในจินตนาการ

มาถึงตอนนี้ เรามีแนวทางพอจะเข้าใจลักษณะของกลุ่มชนที่นับถือลัทธิพิธีนี้ อาจารย์นิธิเสนอว่า พวกเขาสังกัดอยู่ในกลุ่ม *ชนชั้นกลาง* ซึ่งมีชีวิตอยู่ในเขตเมือง และมักไม่ใช่ข้าราชการ (ยกเว้นตำรวจ) แต่เป็นผู้ประกอบวิชาชีพอิสระและผู้ประกอบธุรกิจตั้งแต่ระดับเล็กขึ้นไป โดยเป็นงานที่เสี่ยงกับนโยบายและการปฏิบัติของรัฐ เนื่องจากตนเองไม่ใหญ่พอจะเข้าไปกำหนดนโยบายหรือมีอิทธิพลต่อแนวทางปฏิบัติของรัฐ อย่างไรก็ตาม พวกเขามีฐานะเศรษฐกิจค่อนข้างดีหรือดีมาก เมื่อเทียบกับประชากรทั่วไปของสังคมไทย นอกจากนี้ ยังเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาแผนใหม่ในสถาบันการศึกษาในแบบ ระดับหนึ่ง

และเข้าถึงข่าวสารข้อมูลจากสื่อสมัยใหม่อยู่พอสมควร ด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ พวกเขาจึงผูกพันกับรัฐและมีทัศนคติต่อ ร.5 ในทางที่ดี พวกเขาเข้าร่วมลัทธิพิธีเพื่อสักการะ *วีรบุรุษ* อันเป็นสัญลักษณ์ของรัฐในจินตนาการ, รัฐที่ไฝ่พัฒนา

2. ไฝหา *เสด็จพ่อ* ผู้ช่วยเหลือ

คงไม่มีใครปฏิเสธว่า ลัทธิพิธี ร.5 เป็นลัทธิพิธีที่มีบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ และเป็นฆราวาสพิธีแรก ที่เผยแพร่ในหมู่สาธารณชนอย่างกว้างขวางและเปิดเผย แต่หลายท่านคงอดสงสัยไม่ได้ว่านอกจากข้ออธิบายจากมิติทางสังคมดังที่อาจารย์นิธิเสนอแล้ว ยังมีเหตุผลอื่นๆ อีกไหมที่จูงใจให้ผู้คนสักการะบูชาพระองค์?

บางท่านคงเคยได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับการแนะนำให้ผู้ที่เกิดปีมะเมีย กราบไหว้บูชา *ม้า* ซึ่งสัญลักษณ์ของ *ม้า* ที่ยิ่งใหญ่ในเมืองไทยก็มีอยู่เพียงไม่กี่รูป โดยที่พระบรมรูปทรงม้าถือว่ายิ่งใหญ่ที่สุด เนื่องจากเป็นที่รู้จักและเคารพของบุคคลทั่วไปสำหรับสมเด็จพระปิยมหาราชของทางราชการ หรือบางท่านอาจเคยได้รับคำแนะนำจากหมอ ดูให้สักการะบูชา *เสด็จพ่อ* เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองตามดวงชะตา หรือเคยได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระองค์ ในฐานะที่ทรงเป็นดังเทพยดาซึ่งสามารถแผ่พระบารมีมาช่วยเหลือคุ้มครองผู้ที่นับถือพระองค์ (คล้ายกับเจ้าแม่กวนอิม) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงกลายเป็นรูปเคารพคล้ายดังวัตถุมงคลทางพุทธศาสนา เช่นที่พบเห็นบ่อยครั้งในหน้าหนังสือพิมพ์ ลองพิจารณา *ควา* ต่อไปนี้ ซึ่งแจกแก่ผู้เข้าร่วมสักการะ ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า

พระคาถาประจำสมเด็จพระ ร.5 กับม้าคู่ใจ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (ว่า 3 หน)

พระสยามมินทร์โช ะโรอิติ พุทธะสังมิ อิติอะระหัง

สะหัสสะ กายัง ะรังพุทโธ นะโมพุทธายะ (ว่าทั้งหมด 3 หน)

ให้ตั้งจิตอธิษฐาน ประารณาสั่งใตให้ขอกับท่าน

ปิยะ มะมะ นะโม พุทธายะ (ว่า 3 หน)

ท่านที่มาครั้งแรก จตุรูป 16 ดอก ครั้งต่อไป 9 ดอก

พิธีสักการะบูชาดูมีแบบแผนมากขึ้น แม้จะไม่ปรากฏผู้นำการสวดมนต์และคาถาอย่างเด่นชัด *คุณวิเศษ* ของพระองค์ในฐานะที่เป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ ได้ถูกผนวกเข้ากับความเชื่อทางศาสนาแบบประเพณี แล้วผู้สักการะต้องการอะไรจาก *เสด็จพ่อ*? พวกเขาตั้งจิตอธิษฐานขออะไรกับท่าน? ดูเหมือนจะมีคำตอบอยู่ในท่านองกว้างๆว่า ขอให้ชีวิตตนเองและผู้เป็นที่รักจงอยู่เย็นเป็นสุข และทำมาค้าขึ้นหรือร่ำรวย บุคคลสำคัญคนหนึ่งในธุรกิจเพลงได้บอกไว้ว่า “ส่วนใหญ่เวลาที่ผมไปลานพระรูป ผมก็จะขอให้การคำเจริญรุ่งเรือง ครอบครัวมีความสุข” (นิตยสาร *วาไรตี้*, ปีที่ 2 ฉบับที่ 15 ตุลาคม 2536, น.57). ชีวิตที่เป็นสุขและความมั่งมีเป็นสิ่งที่คนทั่วไปปรารถนา ซึ่งเขาก็จะขอจาก *สิ่งศักดิ์สิทธิ์* ทุกอย่างที่เขาศรัพนับถือ จนนับเป็นเรื่องธรรมดาไปแล้ว

แต่ขอให้เราพิจารณาเรื่อง *ธรรมดา* นี้ให้ใกล้ชัดยิ่งขึ้น อาจารย์นิธิได้คาดเอาไว้ด้วยว่า สาวกของลัทธิพิธีนี้ซึ่งเป็นชนชั้นกลางชาวเมือง เป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจอันมั่นคง บางคนอาจมีเงินหลายร้อยล้าน ดังนั้น แม้ว่าพวกเขาจะประกอบอาชีพที่มีความเสี่ยงสูงอันเกิดจากรัฐ “แต่นั้นไม่ได้หมายความว่า ชีวิตขาดความมั่นคง” เน้นอน

ว่า คนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่มั่นคงย่อมมีแนวโน้มที่จะมีชีวิตอันมั่นคงพอควรในสังคมเช่นนี้ แต่ความมั่นคงของชีวิตมีหลายมิติ, หลายแง่ ซึ่งลำพังฐานะนั้นไม่อาจประกันได้ การที่บุคคลต้องแสวงหาผู้ช่วยเหลือ, ต้องกราบไหว้เพื่อให้สิ่งอื่นภายนอกตัวยอมรับ หรือต้องอ่อนน้อมขอต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอก ย่อมแสดงถึงความต้องการที่พึ่ง - ไม่ใช่ทางกายภาพ แต่เป็นทางความรู้สึก เรา รู้สึกไม่มั่นคงทางจิตใจ จึงแสวงหา *วีรบุรุษ* หรือผู้ที่ช่วยเหลือแนะนำ ซึ่งเมื่อหาไม่ได้อย่างน่าพอใจในความเป็นจริง ก็ต้องไปหาเอาในจินตนาการ เราไปหา *เสด็จพ่อ* ผู้ช่วยเหลือ

แล้วปัญหาทางจิตวิทยาเช่นนี้ เกิดขึ้นกับบรรดาบุคคลที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ-สังคมและมีการศึกษาเหล่านี้ได้อย่างไร? คำตอบมีอยู่หลายแง่สำหรับในที่นี้ ขอให้พิจารณาตัวอย่างปัญหาบางเรื่องที่เผชิญหน้าสังคมไทยอยู่ ซึ่งมีผลกระทบต่อบัจเจกชนในด้านความรู้สึกนึกคิดอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยง :

● รัฐที่ไร้ประสิทธิภาพ ทั้งในการคุ้มครองดูแลชีวิตกับทรัพย์สินของประชาชน และในการเสริมสร้างความอยู่ดีกินดี ทั้งนักการเมืองและข้าราชการต่างถูกมองในแง่ลบว่า ไม่อาจเป็นความ

หวังในเรื่องใดได้

- ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจยังคงจำกัดอยู่ในหมู่คนรวย และช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนก็แผ่ขยายกว้างออกเรื่อยๆ การพัฒนาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่า รัฐมุ่งสร้างความเจริญแก่ระบบมากกว่าสร้างสิ่งดีงามสำหรับชีวิตมนุษย์ การมี กลัปกกลายเป็นสิ่งกำหนดสถานะของชีวิต ตั้งแต่มีชาติกำเนิด, มีเงิน, มีตำแหน่ง, จนถึงมีพรรคพวกและมีผู้คุ้มครอง, ค่านิยมทางเศรษฐกิจกลับครอบงำระบบคุณค่าทางวัฒนธรรม

- ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งเล็กและใหญ่ ที่ยิ่งใหญ่เกินกว่าปัจเจกชนหรือกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งจะแก้ไขได้ ปัญหานี้ได้คุกคามพลโลกทั้งมวลแทนปัญหาอาวุธนิวเคลียร์ในปัจจุบัน แต่สังคมไทยก็แก้ไขได้น้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมองจากผลงานของรัฐ

- ความปรารถนาที่จะดำรงชีวิตอย่างเป็นนายของตัวเองได้จบสิ้นลง เมื่อพบความจริงว่า พวกเราทุกคนได้กลายเป็นดั่งตัวน้อยเล็กๆ ในเครื่องจักรรัฐราชการอันใหญ่โตทั้งความคิด, ความรู้สึก และรสนิยมของพวกเรา ได้ถูกจัดการควบคุมโดยรัฐ, อุตสาหกรรม และสื่อมวลชน

- ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ที่ระบบเศรษฐกิจของเราได้พัฒนาขึ้นเพื่อตัวมันเอง ได้ไปไกลจนถึงขั้นที่เราใช้เป็นข้ออ้างกระทำการต่างๆ โดยคิดถึงแต่ตนเองและพวกพ้องที่เกี่ยวข้อง โดยปราศจากความรับผิดชอบทางสังคม เราทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อความร่ำรวยส่วนตัว, เราใช้ตำแหน่งและอำนาจหน้าที่เพื่อผลประโยชน์ส่วนตัว และเราพร้อมจะฆ่า, ทำร้าย หรือเบียดเบียนผู้อื่น เพื่อประโยชน์ส่วนตัว ตั้งแต่ในวงการค้าจนถึงความ

เร่งรีบในห้องถนน

- ในขณะเดียวกัน เราก็พบว่า การตอบสนองความปรารถนาทั้งหลายอย่างไม่มีขีดจำกัด - ในนามของ ความสุข - ไม่ได้นำไปสู่ชีวิตที่ดีงามหรือไม่ใช่ทางสู่ความสุขที่แท้ ค่านิยมในการดำรงอยู่ของชาวเมืองปัจจุบัน ชัดแจ้งในตัวเองอย่างรุนแรง ทำให้ผู้คนที่ตระหนกกลับต้องตกอยู่ในความสับสน และหากไม่พบทางออกที่มีเหตุมีผลอันเหมาะสม เขาก็ต้องกลับไปสู่การตอบสนองเช่นเดิมเรื่อยไป

- แม้การศึกษาแผนใหม่จะมุ่งเรียนรู้และพัฒนาชีวิตด้วยการเข้าใจตามหลักเหตุผล โดยถือว่าเหตุผลเป็นสมรรถภาพของมนุษย์ ที่ต้องพัฒนาขึ้นมาใช้เข้าใจความจริงของโลกและชีวิต แต่วัฒนธรรมไทยกลับไม่ได้ถือเอาหลักการและความจริงตามหลักเหตุผลสากลเป็นสิ่งสำคัญเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกัน เรากลับให้ความสำคัญกับการใช้เหตุผลเข้าข้างตัวเอง (ซึ่งเป็นรูปบิดเบือนในทางจิตวิทยา) ตามสถานการณ์เฉพาะหน้า เราอ้างว่าความเสมอภาคทางกฎหมายเป็นสิ่งชอบด้วยเหตุผลตามหลักสากล แต่ในความเป็นจริง ก็มีกรณียกเว้นมากมาย สำหรับผู้มียศตำแหน่งใหญ่โตและผู้มีอิทธิพล ซึ่งเป็นเรื่องที่สังคมยอมรับโดยปริยายเมื่อกรณีเช่นนี้ค่อยๆ เสียดายไป เราอ้างความสมานฉันท์ในสังคม แล้วเลิกใช้เหตุผลตามกฎหมายเพื่อเข้าใจความจริงในกรณี *พฤษภาทมิฬ* เราอ้างความบริสุทธิ์ของสถาบันศาสนา แล้วปล่อยปละละเลยไม่เอาจริงเอาจังกับการตรวจสอบความจริง/เท็จที่มีผู้กล่าวหาพระภิกษุชื่อดัง วัฒนธรรมของเราไม่ได้เคารพหลักเหตุผลสากลของมนุษย์เป็นสำคัญ (และนี่คงเป็นสาเหตุหนึ่งที่

เราปราศจากสิ่งที่เรียกว่า *วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์* ดังนั้น ชีวิตในหลายๆ ด้านของเรา จึงดำเนินไป โดยไม่ต้องอาศัยเหตุผลหรืออาศัยไม่ได้ เหตุผลของเรา - ซึ่งก็คือ ตัวเราเองด้วย - จึงไม่ได้มีส่วนร่วมอยู่กับตัวผู้อื่นอย่างแท้จริงในโลกนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ แล้วเรากำลังอยู่กันอย่างไร? คำตอบก็คือ สำหรับผู้ที่สูญเสียเหตุผลในการเข้าใจความจริงของโลกและชีวิตไปอย่างรุนแรงนั้น คงไม่น่าแปลกอะไรที่เขาต้องหันไปหาสิ่งอื่นในจินตนาการ ซึ่งไม่ต้องอาศัยเหตุผล สิ่งอื่น นี้ อาจเป็นรัฐ, ผู้นำ หรือพระภิกษุ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เขาพอใจ เขาจะห่มห่อด้วยความศรัทธา

เหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างปัญหาบางเรื่องที่ร่ายล้อมตัวเราอยู่ สำหรับผู้ที่ยังต้องการดำรงชีวิตทางโลกย์และเสพสุขกับสิ่งต้องห้ามทางจริยธรรม เมื่อต้องเผชิญกับปัญหาเหล่านี้ย่อมอดไม่ได้ที่จะรู้สึกว่ามันช่างเล็กละเอียดเกินไป, รู้สึกว่าตัวเองอ่อนแอ และเมื่อในชีวิตจริงไม่พบผู้นำที่จะพาเข้าต่อสู้แก้ไขปัญหาได้ ก็ยิ่งรู้สึกโดดเดี่ยว เราารู้สึกไม่มั่นคงในการดำรงอยู่ร่วมกับปัญหาอันไพศาล และพบว่าตัวเองอ่อนแอเกินกว่าจะเผชิญกับมันได้ เราจึงต้องแสวงหาวีรบุรุษผู้นำในจินตนาการ, ผู้นำที่มีอิทธิฤทธิ์อำนาจอันยิ่งใหญ่ที่จะดลบันดาลแก้ไขปัญหานั้นยิ่งใหญ่ให้เราได้ และในขณะเดียวกันก็มีเมตตาที่จะช่วยเหลือตามคำอ้อนวอนด้วย

แต่การที่เราละทิ้งหรือสูญเสียความสามารถที่จะคิดด้วยเหตุผลเพื่อเข้าใจสถานการณ์จริงของโลกและชีวิต ได้ทำให้เรายากที่จะเข้าถึงศรัทธาอันถูกต้อง แทนที่เราจะศรัทธาในตัวเองและผู้อื่น ได้อย่างมีเหตุมีผล โดยวางอยู่บนประสบการณ์ของเราเอง (คือเป็นทัศนคติของเราเอง) เรากลับ

ศรัทธาในบางสิ่งที่เป็นคำตอบยังไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยเหตุผล (เช่น ศรัทธาตามที่ผู้อื่นบอก หรือรัฐบาลหรือทำตามเขาแบบหุ่น) เพียงเพื่อผ่อนคลายภาระยุ่งยากในการคิดและตัดสินใจด้วยตัวเอง ทำนองพบผู้สักการะ *เสด็จพ่อ* ที่อ้างถึงพระปรีชาสามารถและคุณงามความดีของพระองค์เสมอ แต่แทนที่พวกเขาจะถือว่าพระองค์เป็นสัญลักษณ์ของความสามารถและความดีงามเพื่อจะเป็นแบบอย่างให้ทำตาม (ทำนองเดียวกับที่พระภิกษุสงฆ์ผู้ประพฤติชอบ ศรัทธาในพระพุทธเจ้า) พวกเขา กลับแสดงความอ่อนด้อย ด้วยความมุ่ง *ขอ* เพียงสิ่งเฉพาะตัวเล็กๆ น้อยๆ

3. ปัญหาประชาธิปไตยกับชนชั้นกลาง

ชื่อบทความ “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5” มีชื่อรองตามมาด้วยว่า *เพื่อประชาธิปไตย* ของ *ประชาชน* ในตอนหนึ่ง อาจารย์นิธิได้กล่าวถึงการที่ประชาชนต่างหลั่งไหลกันมาจากทั่วสารทิศเพื่อถวายสักการะว่า “...ถ้ามองลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นมหาวิทยาลัยที่เป็นศูนย์กลางของลัทธิพิธี ก็นับว่าเป็นมหาวิทยาลัยสำหรับ *มวลชน* โดยแท้ เพราะเปิดกว้างสำหรับการเข้าถึงได้ทุกทิศทุกทาง...พิธีกรรม *ถวายบังคม* ของลัทธิพิธีจึงมีลักษณะเสรีโดยแท้ ผิดแผกโดยสิ้นเชิงจากพิธีกรรมถวายบังคมพระบรมรูปทรงม้าในวันที่ 23 ตุลาคม ซึ่งราชการเป็นผู้จัด เพราะพิธีกรรมนั้นมีการวางโครงสร้างไว้รัดกุมเสียจนเกร็งและเฉพาะ *สถาบัน* เท่านั้นที่สามารถไปถวายบังคมในวันนั้นได้ พิธีกรรมของลัทธิพิธี ร.5 จึงสะท้อน *ประชาธิปไตย* (ไม่ว่าจะมีความหมายว่าอะไร) ออกมาได้ชัดเจน” (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536 ค: 91) ผมอยากตั้งข้อสังเกตตรงนี้ด้วยว่า ในบทความไม่

มีตอนใดเลยที่อาจารย์นิธิใช้คำว่า เป็นลัทธิพิธี “เพื่อประชาธิปไตย ของประชาชน” ดังนั้นข้อรอนี้จึงมาจากไหนก็ไม่ทราบ และอาจารย์นิธิคงไม่ได้ตั้งขึ้นเอง ด้วยเหตุผลดังจะเห็นในตอนต่อไป

ในสุนทรพจน์เรื่อง *วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย* (เสนอในงานสัมมนาทางวิชาการประจำปี ครั้งที่ 3 ของศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 18-19 พฤศจิกายน 2535) อาจารย์นิธิได้กล่าวถึงลักษณะของชนชั้นกลางไว้หลายประการ ซึ่งน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ขอให้พิจารณาบางประการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวในที่นี้ อย่างสังเขป มีความว่า : สำหรับชนชั้นกลางที่สัมพันธ์กับตลาดโดยตรง (ในการผลิตสินค้าและบริการ) ทำให้พวกเขาสร้างโลกทัศน์ที่มีพื้นฐานอยู่บนความสัมพันธ์ในตลาด นั่นคือ ทุกอย่างมีมูลค่าที่สามารถซื้อขายแลกเปลี่ยนกันได้ทั้งสิ้น มนุษย์ในทัศนะของชนชั้นกลางเป็นผู้เห็นแก่ตัว ซึ่งต้องการทำกำไรหรือได้ประโยชน์สูงสุดเสมอ ความยุติธรรมเป็นเรื่องของมูลค่าที่เท่าเทียมและชีวิตที่ดีคือชีวิตที่ประเมินออกมาเป็นมูลค่าสูง แต่ชนชั้นกลางไทยก็ไม่ได้เป็นอิสระที่จะกำหนดตัวเอง พวกเขาต้องพึ่งพาอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้ปกครอง (ชนชั้นสูง) และแม้ว่าในระยะหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง จะเริ่มมีสิ่งที่เรียกว่า *วัฒนธรรมชนชั้นกลาง* ปรากฏขึ้น แต่พวกเขาก็ยังเป็นมิตรกับวัฒนธรรมของกลุ่มผู้ปกครองตามจารีต (มากกว่ากับวัฒนธรรมของชาวนา ซึ่งเป็นชนชั้นต่ำกว่า) อาจารย์นิธิบอกไว้ด้วยว่า “...เพราะมีความคิดในเรื่องบุญและอำนาจสืบต่อมาจากคติของกลุ่มผู้ปกครองในอดีต จึงมีอุดมคติเกี่ยวกับการปกครองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างบุญบารมี

รัฐบาลในอุดมคติคือ รัฐบาลที่มีเมตตา แต่แทรกแซงเข้าไปในชีวิตของพลเมืองมากๆ คนชั้นกลางไทยไม่รังเกียจรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิ (โดยเจ้าหรือผู้เผด็จการก็ตาม) แต่ต้องเป็นสมบูรณาญาสิทธิที่เปี่ยมด้วยความกรุณา ทัศนคติเช่นนี้เป็นพื้นฐานอย่างดีแก่ระบบเผด็จการ และลัทธิรัฐ-นิยม (Statism) คนชั้นกลางไทยไม่เป็นฐานของสังคมประชาธิปไตยมากนัก... ประชาธิปไตยอาจถูกคนชั้นกลางใช้เป็นเครื่องมือในการช่วงชิงอำนาจทางการเมืองกัน แต่พันธะของคนชั้นกลางไทยต่อประชาธิปไตยนั้น เบาบาง เพราะขาดโลกทัศน์ที่จะเป็นฐานให้แก่อุดมการณ์ประชาธิปไตยได้ เช่น ความเชื่อในความเท่าเทียมกันของมนุษย์, ความเชื่อในเสรีภาพส่วนบุคคล, ความเชื่อในระบอบการปกครองด้วยกฎหมาย, ความเชื่อในลัทธิเสมอภาคของชนกลุ่มน้อยและผู้ด้อยโอกาส ฯลฯ... (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536 ก: 31-41)

ทัศนะของอาจารย์นิธิข้างต้น สะท้อนลักษณะสำคัญอย่างหนึ่งของชนชั้นกลางไทย คือ พวกเขาทะเยอทะยานต้องการความเจริญก้าวหน้าทางโลกย์ (ซึ่งเป็นปกติธรรมดา) แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องการผู้นำที่จะช่วยเหลือชักพาไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระแสโลกปัจจุบันที่วงการค้าอาจผันแปรอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ยากจะคาดการณ์ล่วงหน้าได้อย่างสนิทใจ แต่ในสภาพสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาดังกล่าวแล้ว แทนที่จะพบทางออกกลับต้องเผชิญกับเรื่องราวที่ซับซ้อนสับสนยิ่งขึ้น การสำนึกถึงความเป็นพลเมืองของชาติและความมุ่งหวังที่จะได้รัฐบาลหรือผู้นำที่ไว้วางใจได้ คงเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งทั้งในการเข้าใจการที่พวกเขาไม่คัดค้านการปฏิวัติยึดอำนาจและการที่คัดค้าน

รัฐบาลทหาร

ชนชั้นกลางไม่ได้เป็นกำลังสำคัญอะไรต่อการพัฒนาระบอบประชาธิปไตย เพราะโดยส่วนลึกแล้วจิตใจของพวกเขาเองก็อ่อนแออย่างยิ่ง พวกเขา กำลังแสวงหา *ผู้ช่วยเหลือ* ที่สมบูรณ์แบบ และเมื่อไม่พบในชีวิตจริง ก็ไปหาในจินตนาการ

...แล้วเขาก็พบ *เสด็จพ่อ*

4. สงสัย

คงเป็นที่ตระหนักกันอยู่แล้วว่า การเชื่อถือหรือศรัทธาใน *เสด็จพ่อ ร.5* ไม่ใช่สิ่งที่ผิดในตัวเอง และเป็นสิทธิส่วนบุคคล แต่จุดสำคัญอยู่ที่ทำให้หรือทัศนคติของเราเองต่อการเชื่อนั้น เราต้องไม่สูญเสียตัวเองไปในความเชื่อ ความเชื่อใดๆก็ตามจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อมันประเทืองชีวิต ทำให้เรามีพลังอำนาจมากขึ้นในฐานะที่เป็นมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำนาจที่จะรัก, ที่จะเมตตา กรุณาและสร้างสรรค์ แม้ว่าสภาพการณ์ของชีวิตพวกเราจะนำเห็นอกเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง แต่การ

เคารพเสด็จพ่อจะมีความหมายที่แท้จริง ก็ต่อเมื่อเราเข้มแข็งมากขึ้น, พยายามดูแลปกครองตนเองให้มากขึ้น, รู้สึกและคิดอย่างมีเหตุมีผลมากขึ้น ในฐานะมนุษย์ที่เป็นปัจเจก และเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ อย่างที่พระองค์ทรงนึกคิดและคาดหวังเมื่อทรงดำเนินการปลดปล่อยทาส

เรื่องเหล่านี้ ผมก็ต้องหมั่นบอกตัวเองว่า เพราะผมก็เคารพรัก *เสด็จพ่อ* เช่นกัน และเข้าร่วมลัทธิพิธีตามโอกาสอันควร ไม่ทราบว่ารัฐราชการจะเข้ามายุ่งเกี่ยวกับลัทธิพิธีนี้หรือไม่ และเมื่อไร เป็นที่คาดได้ว่า เมื่อใดที่รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ที่จะทำให้เป็นแบบราชการ เมื่อนั้นลักษณะของพิธีกรรมแบบประชาธิปไตยของมวลชนก็คงสูญสิ้นไป ซึ่งคงคล้ายกับที่ประเพณีบุญบั้งไฟของชาวยโสธรถูกบิดเบือนไป เมื่อราชการเข้ามายุ่งเกี่ยว ดังที่อาจารย์นิธิเคยศึกษาไว้ แทนที่ประเพณีความเชื่อจะช่วยสร้างสรรค์ชีวิตชาวยโสธร พวกเขากลับต้องรับใช้ประเพณี (นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2536 ข)

บรรณานุกรม

นิธิ เอียวศรีวงศ์

- 2536 ก. “วัฒนธรรมของคนชั้นกลางไทย” ใน *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 2536.
2536 ข. *ท่องเที่ยวบุญบังไฟในอีสาน* กทม.: สำนักพิมพ์ มติชน.
2536 ค. “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5” ใน *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 14 ฉบับที่ 10 สิงหาคม 2536.